

Bernardina Petrović
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za lingvistička istraživanja
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

UPUTNICE U DVOJEZIČNICIMA S HRVATSKIM KAO POLAZNIM JEZIKOM

Uputnice su dio strukture rječničkoga članka navedene kao kratice (*v.*; *usp.*; *v. i*; *usp. i*; *v. t.*; *vd*; *gl.*), oznake (*; →) ili obrojčene oznake (→¹; →², →³...). U mikrostrukтури dvojezičnika nalaze se ili na početku članka, odmah uz natuknicu, ili sasvim na kraju članka, ovisno o procjenama leksikografa koji se pri odabiru natukničkih leksema ponajčešće služi ranijim izdanjima rječnika, jednojezičnim rječnicima, ali i drugim izvorima. Na odabranoj se gradi iz probranih općih dvojezičnika s hrvatskim kao polaznim jezikom analizira mjesto i funkcija uputnica u strukturi članka i leksikograf odabir sustava uputnica te utvrđuju kriteriji po kojima leksikograf natuknički leksem upućuje na drugi, *prihvatljiviji*. Na temelju teorijskih spoznaja predložen je osnovni model jednoga od mogućih sustava uputnica u dvojezičnicima s hrvatskim kao polaznim jezikom.

1. Uvod

Bez obzira na tipološku razdiobu svaki je rječnik zapravo opis kulture i u tom smislu predstavlja »kulturni tekst« (usp. Bratanić 1991:18). Taj kulturni sadržaj jednojezičnik tumači i z n u t r a odnosno za pripadnike iste kulturno-jezične zajednice, dok dvojezičnik ulogu tumača mora obaviti znatno eksplicitnije i nepristranije, jer se sadržaj rječničkih jedinica prevodi iz jednoga jezičnoga sustava u drugi. Stoga je glavna namjena dvojezičnika uspostaviti vezu između leksičkih jedinica jednoga jezika s leksičkim jedinicama drugoga jezika (usp. Zgusta 1991:275) pa je osnovni sadržaj prijevodne leksikografije opis jezičnih jedinica jednoga jezika uz pomoć jedinica drugoga jezika (usp. Dubičinski 1998:66). Dvojezičnik je satkan od mnoštva prijevodnih sveza domaćega i stranoga jezika, a sastavljati takav rječnik složen je prevoditeljski posao, osobito kada se radi o dvojezičnicima s domaćim kao ciljnim jezikom. Dvojezični se rječnici u načelu izrađuju za sredinu u kojoj se i objavljuju. Zbog češće uporabe i veće potražnje u većini se jezičnih zajednica u pravilu prvo

sastavljaju dvojezičnici sa stranim jezikom kao polaznim, a domaćim kao ciljnim dok se dvojezičnici s domaćim jezikom kao polaznim, a stranim kao ciljnim rjeđe izrađuju i imaju manje izdanja.

2. Uputnice u strukturi rječničkoga članka

Hrvatska je dvojezična leksikografija u svojoj dugoj i bogatoj tradiciji iznjedrila zapažen broj rječnika sa stranim jezikom kao polaznim, a hrvatskim jezikom kao ciljnim. Tradicija nije iznevjerena ni u pogledu dvojezičnika s hrvatskim kao polaznim jezikom jer su korisnicima ponuđeni rječnici hrvatsko-latinski, hrvatsko-francuski, hrvatsko-njemački, hrvatsko-talijanski, hrvatsko-ruski, hrvatsko-engleski, hrvatsko-slovenski, hrvatsko-poljski, hrvatsko-mađarski, hrvatsko-slovački, hrvatsko-češki, hrvatsko-portugalski, hrvatsko-japanski... Struktura rječničkoga članka u hrvatsko-stranim dvojezičnicima ovisi o tipu, namjeni i obujmu rječnika. Većina dvojezičnika uz temeljnu strukturu – natuknicu polaznoga jezika na lijevoj i njezin prijevodni ekvivalent / prijevodne ekvivalente u ciljnome jeziku na desnoj strani – sadrži i gramatičku obavijest o natukničkome leksemu te selektivan odabir odrednica.

Zasebno mjesto i funkciju u strukturi članka imaju uputnice. Ako je leksikografski metajezik »sve ono što se nalazi desno od natuknice« (Vajs 1994:326), onda su uputnice nedvojbeno jedno od važnijih metajezičnih sredstava. Kao metajezično sredstvo nalaze se u svim tipovima rječnika, prepoznatljive najčešće kao kratice *v.* (= vidi: **odvratan v. oduran**) i *usp.* (= usporedi: **lađa [...]** *usp.*: brod; jedrenjak; teglenica), rjeđe *v. i* (= vidi i: **izdaleka ...; v. i:** približno); *v. kod* (= vidi kod: **krupnina (krupnoća) ...; (krupan novac) v. kod:** krupan), *usp. i* (= usporedi i: **egocentričnost [...]** *usp. i:* egoizam), a razmjerno rijetko *v. t.* (= vidi tamo: **krstavica (krstavac) v. t.; (krstavača) ...: ~ obična ...; ~ zelena ...**), *vd.* (= vidi: **slatkiš vd. slastica**), *gl.* (= gledaj: **parnica gl. parba**), *sl.* (= slično: **prosloviti ...: sl. progovoriti**), *slič.* (= slično: **prezidati ...: slič. pregraditi**). Pojedini se leksikografi umjesto kratice priklanjaju oznakama (obično →: **potplatiti** → **potkupiti**, rjeđe *: **ubojica *ubilac**), a pojedini kao najprihvatljivija rješenja nude obrojčene oznake (→¹, →², →³: **ujed m** →^{9,16} **ugriz, ubod**).

Uputnice mogu stajati na početku ili na kraju rječničkoga članka, ovisno o leksikografovom stavu prema natukničkome leksemu. Ako stoje na početku članka, nalaze se odmah uz natuknicu, a ako stoje na kraju članka, nalaze se izvan svih njegovih dijelova: (**diglosija (lingv.) Diglosie' f (-, -'en); usp.**: bilingvizam; **Gijana (geogr.) (pov.) Guya'na (n) (-s); usp.**: Gvajana). Uobičajenom je praksom da su natuknica koja se upućuje i natuknički leksem na koji se upućuje istaknuti istim tipom i istom veličinom slova (**krajnjača f v. okrajak; adidarnica f v. draguljarnica; bruka f v. blamaža, sramota, suvišak > višak**). No leksem na koji se upućuje može biti istaknut i spacionirano, uglavnom je takav način označavanja na kraju članka (**fundirati ... usp.**: fundacija; **gen-**

tilni ... usp.: rodovski, **odgoda ... v. i.** odgađanje), rjeđe na početku (**pòni-stra f reg.** v. prozor).

Rječnički članak koji sadrži uputnicu sastoji se od stalnih i fakultativnih elemenata. Stalni su elementi natuknica koja se upućuje, uputnica i natuknički leksem na koji se upućuje, a fakultativni morfološka oznaka, etimološka naznaka, odrednica i sažeti semantički opis natuknice. Većina dvojezičnika ima najjednostavniju, tročlanu strukturu rječničkoga članka i sadrži tri stalna elementa: natuknicu koja se upućuje, uputnicu i natuknički leksem na koji se upućuje: **dažd v. kiša; gospar v. gospodar; dveri v. vrata.** Ponekad se u takvoj tročlanoj strukturi pojavljuje odrednica (**kruhar (zast.) v. pekar; tuhljiv (reg.) v. pljesniv, pokvaren**), etimološka naznaka (**pendžer (tur.) v. prozor; žitelj (rus.) v. stanovnik**), morfološka oznaka (**djelomice adv v. djelomično; zahvalno (pril.) v. zahvalan; ljekarna f v. apoteka; skrban adj. v. brižan, štedljiv**) i sažeti semantički opis natuknice (**abajlija f (pokrivač od čoh) v. čoha; džins (engl.: vrsta hlača) [...] usp. i: traperice**). Broj elemenata u rječničkome članku koji sadrži uputnicu može varirati pa se u rječničkoj makrostrukturi mogu pronaći i članci s najjednostavnijom tročlanom strukturom i članci s najsloženijom strukturom. U pravilu članci dvojezičnika srednjega i većega obujma te članci enciklopedijskih rječnika sadrže i stalne i fakultativne elemente. Ako je natuknica višeznačna, upućivanje može biti potpuno (kada se natuknica upućuje na druge lekseme: **kec m reg. v. as; sch v. slaba ocjena**) ili djelomično (za pojedina se značenja natuknice navode prijevodne istovrijednice, a za ostala se upućuje na druge natukničke lekseme: **kestenjar m chestnut seller/gatherer; (ulični) roast-chestnut man (ili vendor); →^s kestenik**).

Broj je uputnica u dvojezičnicima različit i ovisi o leksikografovom odabiru: od samo jedne uputnice (najčešće *v.*) kojom leksikografi najjednostavnije rješavaju sve probleme vezane uz upućivanje jedne natuknice na drugu, do razrađenoga sustava pomno odabranih oznaka, kojima se jasno razdvajaju, a korisniku naznačuju semantički, normativni, puristički, gramatički ili koji drugi kriteriji. Ako se u rječniku koriste uputnice *v.* i *usp.*, značenjski se mogu razgraničiti, premda se ta razlika nigdje eksplicitno ne navodi. Uputnicom *v.* natuknica se upućuje na prikladniji natuknički leksem (**kelner m v. konobar; cesar v. car**), a uputnicom *usp.* naglašava se značenjska razlika natuknice koja se upućuje i natuknice na koju se upućuje (**leksikon ...; usp.: enciklopedija**) ili se natuknica upućuje na sinonimni par (**egocentrik ... usp. i: egoist(a)**).

Iako su uputnice stalnicom¹ u rječničkome metajezičnome opisu, leksikografi im ne pridaju dostatnu pozornost, osim uistinu rijetkih izuzetaka kao što je Željko Bujas, koji je prvo kao prerađivač Drvodelićeva rječnika (*usp. npr.*

¹ Premda je izraz *stalnica* uporabila Marija Znika u sasvim drugom kontekstu (*v. Znika 1992*), upravo mi se taj izraz čini najprikladnijim za naglašavanje važnosti uputnica o kojima se u metaleksikografiji slabo vodi računa.

Drvodelić 1989) unio određene inovacije u način upućivanja, a potom kao autor enciklopedijskih rječnika (Bujas 1983–89; Bujas 1999) natuknice upućivao razrađenim sustavom obrojčenih oznaka i taj je sustav detaljno protumačio korisniku, što je također odmak od ustaljene prakse. Uputnice nisu temom ni metaleksikografskih rasprava. Stoga i nije previše začudno što leksikografi u predgovore svojim rječnicima ne unose napomene, a kamoli podrobnije obavijesti o načinu upućivanja. I pojedini sastavljači rječnikâ namijenjenih zahtjevnijim korisnicima u popis kratica ne uvrštavaju kratice za uputnice, čak ni najčešću uputnicu *v.*, a takav se propust može dogoditi i leksikografu koji inače problemu uputnica sustavno pristupa.² Prosječni govornik hrvatskoga jezika zna da kratica *v.* znači 'vidi', a kratica *usp.* 'uspoređi', ali može li znati i njihovu funkciju u rječniku, odnosno može li sasvim sigurno odrediti koju leksikografovnu poruku prenose? Korisnik zacijelo uočava da se određena natuknica polaznoga jezika usmjeruje na »prihvatljiviji«, »bolji« natuknički leksem, ali mu sastavljač rječnika ne nudi tumačenja kriterija po kojima to čini.

Leksikografu je najveći problem zauzeti selektivan stav prema natuknici. Ako unese silnu građu pocrpljenu iz različitih izvora, rječnik će opteretiti suvišnim leksikom i znatno mu povećavati obujam. Ako štedi prostor i reducira natuknice, ispustit će određene dijelove leksika. Nema dvojbe da će mu dobar, informativan opći jednojezičnik olakšati odabir natuknica, a ako ga nema, onda je to uvijek ozbiljan nedostatak, jer sâm mora napraviti i dio posla koji je trebao riješiti sastavljač jednojezičnika. U nedostatku općega jednojezičnika građa se za dvojezičnik mora prikupljati na isti način kao i za jednojezičnik (*usp.* Zgusta 1991:287). Odabir će natuknica znatno olakšati i prethodna izdanja rječnika (ako ih ima) i drugi domaće-strani rječnici. Leksikograf će nastojati obogatiti svoj rječnik i novim riječima – domaćim neologizmima, ali i posuđenicama (*usp.* Muhvić-Dimanovski 1994:218). Iako leksikografi u novijim izdanjima svojih rječnika unose određene promjene u rječničku strukturu kako bi prepravili, dopunili ili poboljšali rječnik, način upućivanja ostaje isti, gotovo bez pomaka. Tako se primjerice u jedinom većem hrvatsko-njemačkom rječniku (Jakić–Hurm), jednom od rijetkih hrvatsko-stranih rječnika koji uputnicama pristupa sustavno i razgraničuje ih po određenim kriterijima (ali

² Zanimljivo je da se takav propust dogodio i Željku Bujasu. Naime, u 6. izdanju Drvodelićeva rječnika (1989) s Bujasovim *Predgovorom četvrtom izdanju* u kojemu ukratko obrazlaže najbitnije promjene (»Najbitnija je promjena dopunjavanje rječnika sa oko 11000 novih natuknica, od kojih dobar dio odražava nagli tehnološki i društveni razvoj našeg vremena. (...)« Dosljednim upućivanjem na natuknice izbjegnuta su mnoga ponavljanja pa je tako ušteden prostor.«) naveden je i pregled kratica. Među ostalim se kraticama ističu kratice *v.* i *vb* koje su napisane jedna uz drugu (*v* bez točke) i uz koje stoji tumačenje 'verb' tj. 'glagol'. U makrostrukturi rječnika pojavljuje se i kratica *v.*, koja označuje uputnicu 'vidi' i koja je jedina oznaka za upućivanje. Od morfološke se oznake *v* uputnica *v.* razlikuje tipom slova i točkom: morfološka je oznaka u *kurziou* i bez točke, a uputnica je obično i s točkom.

kriterije ne navodi u predgovoru!) iz izdanja u izdanje ponavljaju iste natuknice, bez selekcije i gotovo bez većih promjena. Neselektivni odabir natuknica znatno je i nepotrebno opteretio rječnik, a kao ilustrativan i vrlo impresivan primjer poslužiti će natuknice obrađene pod slovom *K* (*k*, *ka* – *koržiti*). Čak je 230 natuknica upućeno na druge, »bolje«:

kača (<i>dijal.</i>) v. zmija	kasapište (<i>tur.</i>) v. klaonica
kačarluk, kačarnica v. kačara	kasir v. blagajnik
kačuniti se v. kititi se, kočoperiti se	kasirica, kasirka v. blagajnica
kafa i izved. v. kava itd.	kašeta (<i>reg.</i>) v. kaset
kakota-nje -ti v. kokodaka-nje, -ti	kaštig(a) (<i>reg.</i>) v. kazna
kalemiti v. kalamiti	kašun (<i>reg.</i>) v. (drveni) sanduk
kaloša v. galoša	katarinka(<i>bot.</i>) v. lijepa kata
Kambodža (<i>geogr.</i>) v. Kampučija	kavada (<i>tur.</i>) v. rajčica
kamerni v. komorni	kavedžija (<i>tur.</i>) v. kavanar
kamila (<i>zool.</i>) v. deva	kavolin (<i>reg.</i>) v. karfiol
kamomila (<i>reg.</i>) v. kamilica	kazeta v. kaset
kamufliranje v. kamuflaža	kazetofon v. kasetofon
kanaliziranje v. kanalizacija	kaznenopravni v. krivičnopravni
kano v. kao	kćerka v. kći
kanoti (<i>zast.</i>) v. kao	kćerkica v. kćerica
kanuistika (<i>sport.</i>) v. kajakaštvo	kćerkin v. kćerin
kanja (<i>zool.</i>) v. škanjac	keba (<i>reg.</i>) v. škljoca
kanjug v. škanjac	kebar (<i>reg.</i>) v. gundelj, hrušt
kaotičnost v. kaos	kecelja (<i>reg.</i>) v. pregača
kapelica v. kapela	keckati (se) v. svadati se,
kapidžija (<i>tur.</i>) v. vratar	zadirživati se
kapisla (<i>vojn.</i>) v. kapsla	kečka (<i>reg.</i>) v. pletenica
kapitanat (<i>reg.</i>) v. kapetanija	kefa (<i>tur.</i>) i izved. v. četka itd.
kapiten (<i>sport.</i>) v. kapetan	kekez (<i>tur.</i>) v. homoseksualac
kaplja v. kap	kelner (<i>njem. barbar.</i>) v. konobar
kapljik (<i>miner.</i>) v. kapljanik	kelj ² , -iti (<i>reg.</i>) v. ljepilo, lijepiti
kapnica v. cisterna	kengur(u) (<i>zool.</i>) v. klokan
kara- (<i>tur.</i>) v. crn-	kerber v. cerber
karabatak (<i>tur.</i>) v. zabatak	kermez (<i>tur.</i>) v. grimiz
karakil v. karakul	kermezn-i (<i>tur.</i>) v. grimizni
karanfić v. karanfilić	kevica (<i>šatr.</i>) v. šiparica
karas (<i>reg.</i>) v. karaš	kevtati v. keftati
kardun (<i>bot.</i>) v. artičoka	keziti (se) v. kesiti (se)
Karlo v. Dragutin	kičmenica, kičmenjača v. kičma
karoca (<i>reg.</i>) v. karuca	kika v. perčin, pletenica
karst v. krš, kras	kiklja (<i>reg.</i>) v. suknja
karstni v. kraški	kilo v. kila
kartaški v. kartaći	kineza v. kretanje
karusel v. vrtuljak	Kipar (<i>geogr.</i>) v. Cipar
kasap(in) (<i>tur.</i>) v. mesar	kiparis (<i>bot.</i>) v. čempres

- kiporezac v. kipar
Kipranin v. Cipranin
kirajdžija (*tur.*) v. stanar
kirijaš, -iti v. kiridžija, -ti
kirijati v. kiridžijati
kirilovski v. ćirilovski
kir Janja v. škrtac
kitab (*tur. pov.*) v. ćitab
kištra (*reg.*) v. sanduk
Kitaj i izved. (*zast.*) v. Kina *itd.*
kitarica v. kitolovac
kitarist(a) v. kitaras
klatnica (*reg.*) v. skitnica
klavirist(a) v. pijanist(a)
klepac v. klatno
klepetac v. klatno; batić
klepetalo v. klepalo; klatno
klepetaljka v. čegrtaljka
klesač v. klesar
klet (*reg.*) v. klijet
klijenut (*med.*) (*zast.*) v. kap,
uzetost
kljenut v. kap, uzetost
kliktjeti v. kliktati
klinčac (*bot.*) v. karanfil
klimoglavac v. klimavac
kliskoća, kliskost v. klizavost
klobučac v. klobučić
klopotac (*reg.*) v. čegrtaljka
klaustar v. samostan
kloster (*reg.*) v. samostan
kloštar (*reg.*) v. samostan
klovn v. klaun
kljaka v. štap; štaka
kljakav v. kljast
kljunaši v. kljunari
kna (*tur.*) (*bot.*) v. henam snijet
kneževica v. kneginja
knežija v. kneževina
knokaut v. nokaut
knjižarnica v. knjižara
kocen v. kočanj
kockaš v. kockar
kočirati (*reg.*) v. kočijašiti
kočnjača v. obarač
kofa (*tur.*) v. kabao
kokoška (*zool.*) v. kokoš
- koleraba v. keleraba
kolesar v. vozar
kolikoća v. količina
koliti v. kolčiti
koludrica v. opatica
kolumba (*reg.*) v. kilj
kolutka (*bot.*) v. ciklama
komarica v. komarac
komšija i izved. v. susjed *itd.*
komušnice (*pl.*) (*bot.*) v.
mahunarke
komušnjače v. mahunarke
konačnica v. završnica
komponist(a) v. kompozitor
koncepat v. koncept
koncerat v. koncert
konkurenat v. konkurent
konditoraj (*njem. barbar.*) v.
slastičarnica
konškolar(ac) (*zast.*) v. suučenic;
kolega
kontrajuriš v. protunapad
kontraofenziva v. protuofenziva
konjica (*vojn.*) v. konjaništvo
konjozobica v. zobnica
konjuh v. konjušar
kopaćica v. kopača
kopilan (muško kopile) v. kopile
kopnja v. kopanje
koraba (*reg.*) v. keleraba
koračaj v. korak
koracati v. koračati
kordunaš v. graničar
koričarnica v. knjigovežnica
korjenača (*anat.*) v. prostata
koromač (*bot.*) v. komorač
kornjaši (*pl*) (*zool.*) v. tvrdokrilci
korpa v. košara
Koruškanac (*geogr.*) v. Korupac
kosanica v. sjenokoša
kosijer v. kosir
kosilac v. kosac
kosilica v. kosačica
kostanj (*reg.*) v. kesten
kostrijet v. kostret
košnja v. kosidba
koščan v. koščan

košten v. koštan	krmiti v. kormilariti
kotarica v. košarica; koš	krofna v. krafna(a)
koturaš v. biciklist(a) itd.	krogn(a) v. krag(a)
kovboj v. kauboj	krompir i izved. v. krumpir itd.
koverat, koverta v. kuverta	kroz (pril.) v. skroz
koziji v. kozji	krstitke v. krštenje
kozlovina v. kozletina	kršilac, kršitelj, v. prekršitelj
kradikesa v. lopov, kradljivac	kruhar (<i>zast.</i>) v. pekar
kračina v. kratkoća	krunisanje v. krunidba
kožoder v. živoder, gulikoža	krunjenje v. krunidba
krajni v. krajnji	krutilo v. škrob
krako(nja) v. krakan	krvaonice v. šuljevi
kramarka v. kramarica	krvoliptanje v. krvarenje
krap v. šaran	kucov v. pas
krasnopis v. krasopis	kučak v. pas
krât v. put(a)	kućevlasnik v. kućegazda
kratkost v. kratkoća	kufer (<i>kolokv.</i>) v. kovčeg
krejon v. krajon	kućnik v. domaćin
krelje v. škrge	kuljen v. kulen; kŭlja
kreljušt v. krljušt	kumar (<i>reg.</i>) v. krastavac
krematorij ...: <i>spaliti u</i> ~-u v.	kumek (<i>dijal. reg.</i>) v. seljak
kremirati	kumica (<i>dijal. reg.</i>) v. seljakinja
kresalo v. kresivo, ognjilo	kuplung (<i>njem. barbar.</i>) ...; v.
krin (<i>bot.</i>) v. ljiljan	kvačilo
krišom v. kriomice	kuplje (<i>reg.</i>) v. krov
kritik v. kritičar	kupovina v. kupnja
krivast v. kriv, iskrivljen	kuriti (<i>reg.</i>) v. grijati; pušiti;
krivda v. nepravda	(<i>pren.</i>) imati temperaturu
krivnja v. krivica	kuršum (<i>tur.</i>) v. metak, tane
krk v. krhak	kuruza i izved. v. kukuruz itd.
krka v. buka; krckanje	kurvar v. bludnik
krmečak v. svinjac	kvasina (<i>reg.</i>) v. ocat

S toga iscrpnoga popisa teško bi se u hrvatski standardni jezik, ali i u hrvatske štokavske govore, mogle uvrstiti natuknice kao što su *kačarluk*, *kačarnica*, *kafa* i izved., *kasap(in)*, *kasir*, *kasirka*, *kasirica*, *kapidžija*, *keba*, *kebar*, *kir Janja* (!) – upućen na natuknicu *škrtac*, *kitab*, *kna* (*tur.*) (*bot.*), *kofa* itd. Neovisno o svim tim kriterijima ti su se isti natuknički leksemi bez većih selektivnih zahvata prenosili iz jednoga izdanja rječnika u drugo. Naime taj je hrvatsko-njemački dvojezičnik doživio nekoliko izdanja u većem vremenskom rasponu i svako je novo izdanje ili »dopunjeno« ili »prerađeno« ili »prepravljeno«, ali u svakome izdanju odabir se natuknica pod slovom *K* koje se upućuju na druge nije bitno promijenio, a ako je i došlo do nekih promjena, one su neznatne i neupadljive. Situaciju je znatno otežavalo i stanje u hrvatskoj jednojezičnoj leksikografiji, jer su do pojave prvoga izdanja Aničeva *Rječnika* (1991) kao opće jednojezično

leksikografsko polazište na raspolaganju bili samo Akademijin *Rječnik* (1880–1976), Broz–Ivekovićev *Rječnik* (1901) i Matičin *Rječnik* (1967).

3. Najčešći kriteriji za upućivanje natuknica

Pri upućivanju jedne natuknice na drugu leksikografi primjenjuju različite kriterije, najčešće normativne, semantičke, gramatičke i pravopisne.

1. NORMATIVNI (STANDARDOLOŠKI) KRITERIJI

- Upućivanje na češći, običniji ili stilski neutralan leksem:
buna v. pobuna; prispodoba → usporedba;
- Upućivanje leksika ograničene uporabe na općeuporabni leksik:
oliva f reg. v. maslina; kobasa (reg.) v. kobasica; lastiš (kolokv. reg.) v. gumielastika; bezhoće n arh. v. nevoljkost; dupe n vulg v. stražnjica; kurvar m v. bludnik; bajbok m coll v. zatvor
- Upućivanje na domaću riječ ili izraz. Natuknice uglavnom imaju etimološku naznaku:
zera Tur →⁹ trun, ruksak m Ger → naprtnjača; izviniti (rus.) (koga) v. oprostiti (komu); č se v. opravdati (ispričati) se.

2. SEMANTIČKI KRITERIJI

- Upućivanje na istoznačnice i bliskoznačnice:
braniti se →¹ pružati otpor; apoteka v. ljekarna.
- Upućivanje na uži/precizniji izraz ili izraze, odnosno na jednoznačnicu. Taj se kriterij obično primjenjuje da bi se izbjegla višeznačnost i uštedjelo na prostoru.:
bordura v. opšav.
- Upućivanje na leksički, pojmovno ili tvorbeno središnju natuknicu:
boj v. bitka, bubnuti v. udariti, klisnuti →⁷ pobjeći.
- Upućivanje s hipokoristika na osnovnu riječ:
seka fhyp v. sestra.
- Upućivanje s umanjence i uvećanice na osnovnu riječ:
glupačina flm augm. v. glupak.
- Upućivanje imena:
Karlo v. Dragutin; Jovan v. Ivan; Lujo (muš. ime) v. Ludovik; Katica ...; usp.: Katarina. Helada (pov.) (stara Grčka) ...; usp.: Grčka; El Salvador v. Salvador.

3. GRAMATIČKI KRITERIJ

- Upućivanje na vidski parnjak, u pravilu s nesvršenoga na svršeni³:
prisvajati →⁶ prisvojiti, skidati v. skinuti, slijegati vd. slegnuti, događati se v. dogoditi se; otpuštati ti v. otpustiti.

³ Problem je vidskih glagolskih parova u dvojezičnicima izložila Nives Opačić u referatu *Vidski glagolski parovi u dvojezičnoj leksikografiji* na 3. međunarodnom leksikološko-leksikografskome skupu *Dvojezična i višejezična leksikografija* (Zagreb, 15.–16. studenoga 2001.), istaknuvši među ostalim da bi u dvojezičnike i s hrvatskim kao polaznim i s hrvatskim kao ciljnim jezikom trebalo ponuditi uvijek oba parnjaka, uz oznaku vida.

Rjeđe se aspektni parnjaci navode kao natuknica koja se upućuje:
potkupiti, potkupljivati v. podmićivati.

- Upućivanje na kanonski oblik:
bismo →¹¹ biti; dublji v. dubok.
- Tvorbeno:
kratkost f. v. kratkoća; nestrpljenje n v. nestrpljivost; razočaranost v. razočaranje; odmetnuće v. odmetništvo.

4. PRAVOPISNI KRITERIJ

džon m v. don; čerpić m v. ćerpić.

Sintagma i frazem u pravilu se upućuju na imenicu ili na prvu riječ: **danajski dar v. danajski; kokošja prsa → prsa.**

4. Prijedlog sustava uputnica

Pri sastavljanju uputa nekoga budućega dvojezičnika valjalo bi razmišljati o osnovnom sustavu uputnica koji bi se prema tipološkoj klasifikaciji rječnika i njegovoj namjeni dalje razrađivao. U svakom slučaju rješenja moraju biti jasna i pregledna da bi korisniku bila lako pamtljiva. Možda bi se umjesto sustava obrojčenih oznaka (jedinoga sustava uputnica u našim dvojezičnicima) mogao ponuditi sustav koji uz standardne kratice sadrži i grafijski različite oznake, primjerice, ►, >, >>, ⇒, →, ↘, ↗, ali bez obrojčavanja. Osnovni bi sustav uputnica mogao sadržavati sljedeće elemente:

Kriterij	Oznaka	Tumačenje oznake	Primjeri
NORMATIVNI	⇒	upućivanje na češći, običniji ili stilski neutralan leksem	mudrijati nesvr. ⇒ mudrovati dohramati svr. ⇒ došepati
	v.	upućivanje leksika ograničene uporabe na općeuporabni leksik (uz obvezno navođenje odrednica)	papak m žarg. v. cipela panjkati nesvr. reg. v. ogovarati, klevetati
	►	upućivanje posuđenice na domaću riječ ili izraz (uz etimološku naznaku)	šnita ž njem. ► 1. kriška, 2. narezak feral m tal. ► svjetiljka
SEMANTIČKI	= usp.	upućivanje na sinonime: istoznačnice bliskoznačnice	halapljiv = proždrljiv, usp. pohlepan
	>>	upućivanje na užu ili precizniji leksem ili na jednoznačnicu	cik m >> cika neizostavno pril. >> obvezno, svakako
	↘	upućivanje na leksički, pojmovno ili tvorbeno središnju natuknicu	ciglenica ž ↘ peč
GRAMATIČKI	└	upućivanje na kanonski oblik	plići └ plitak bismo └ biti
	↔	upućivanje na vidski parnjak, uz oznaku vida kod oba parnjaka	dogadati se nesvr. ↔ dogoditi se svr.
PRAVOPISNI	>	upućivanje na pravopisno ispravniji oblik	bijelački > bjelački

Taj sustav svakako ima nedostataka i mnogi će ga leksikografi i jezikoslovci držati neprihvatljivim zbog brojnih oznaka. Ne treba međutim smetnuti s uma da različite oznake, pomno razrađene i dosljedno primijenjene, korisniku mogu pružiti dobre, točne i iscrpne obavijesti o natuknici, bez obzira koliko se takav način obilježavanja činio nepraktičnim.

5. Zaključak

I u slučaju uputnica kao stalnoga metajezičnoga sredstva u leksikografsko-me opisu pokazao se nesklad između metaleksikografije i leksikografske prakse. Ako želi sastaviti dobar, pouzdan i koristan rječnik, svaki leksikograf ozbiljno mora povesti računa o uputnicama. Razrađeni sustav uputnica valja osmisliti već odmah na početku izradbe rječnika i uključiti ih u upute za izradbu. U radu se željelo upozoriti na neke probleme prezentacije uputnica u dvojezičnicima s hrvatskim kao polaznim jezikom te mogući smjer njihova rješavanja. Na temelju teorijskih spoznaja predložen je osnovni model jednoga od mogućih rješenja.

Literatura

- Bratanić, Maja. 1991. *Rječnik i kultura*. Zagreb : Filozofski fakultet. 188 str.
- Dubičinskij, V.V. 1998. *Teorijska i praktička leksikografija*. Wien – Char-
kov : Wiener slawistischer Almanach (Sonderband 45). 160 str.
- Mihaljević, Milica. 1994. Struktura rječničkoga članka u terminološkim rječni-
cima. *Filologija* 22–23, 87–90.
- Muhvić-Dimanovski, Vesna. 1994. Mjesto posuđenica u jednojezičnim rječ-
nicima. *Filologija* 22–23, 217–224.
- Znika, Marija. 1992. Četiri stalnice hrvatske leksikografije, *Rasprave Zavoda za*
hrvatski jezik 18, 285–297.
- Vajs, Nada. 1994. Leksikografski metajezik. *Filologija* 22–23, 323–333.
- Zgusta, Ladislav. 1991. *Priručnik leksikografije*. Prevod i redakcija Danko Šipka.
Sarajevo : Svjetlost. 335 str.

Popis pregledanih rječnika

- Anić, Vladimir. 1991. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb : Novi Liber.
- Benešić, Julije. 1942. *Hrvatsko-poljski rječnik*. Zagreb : Knjižara St. Kugli.
- Benešić, Julije. 1949. *Hrvatsko-poljski rječnik*. Zagreb : Nakladni zavod Hrvat-
ske.
- Broz, Ivan, Franjo Iveković. 1901. *Rječnik hrvatskoga jezika*, I–II. Zagreb : Štam-
parija Karla Albrechta (Jos. Witassek).
- Benini, Nataša, Edita Horetzky. ¹⁹2000. *Francusko hrvatski i hrvatsko-francuski*
džepni rječnik : za osnovnu školu. Zagreb : Školska knjiga.
- Bujas, Željko. 1983–89. *Hrvatsko ili srpsko - engleski enciklopedijski rječnik*, I–II.
Zagreb : Grafički zavod Hrvatske.

- Bujas, Željko. 1999. *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*, Zagreb : Nakladni zavod Globus.
- Dayre, Jean, Mirko Deanović, Rudolf Maixner. ²1960. *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*, Zagreb : NIP.
- Deanović, Mirko, Josip Jernej. ⁸1991. *Hrvatsko-talijanski rječnik*. Zagreb : Školska knjiga.
- Drvodelić, Milan 1953. *Hrvatsko-engleski rječnik*, Zagreb : Školska knjiga.
- Drvodelić, Milan. ⁶1989. *Hrvatsko ili srpsko - engleski rječnik* (preradio Željko Bujas). Zagreb : Školska knjiga.
- Drvodelić, Milan. ⁷1996. *Hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb : Školska knjiga.
- Hurm, Antun 1958. *Hrvatskosrpsko-njemački rječnik s gramatičkim podacima i frazeologijom*. Zagreb : Školska knjiga.
- Jakić, Blanka, Antun Hurm. ⁴1985. *Hrvatsko ili srpsko - njemački rječnik : s gramatičkim podacima i frazeologijom*. Zagreb : Školska knjiga.
- Jakić, Blanka, Antun Hurm. ⁶1989. *Hrvatsko ili srpsko - njemački rječnik rječnik : s gramatičkim podacima i frazeologijom*, Zagreb : Školska knjiga.
- Jernej, Anita 1996. *Hrvatsko-talijanski praktični rječnik*. Zagreb : Školska knjiga.
- Jernej, Josip ¹⁶2001. *Talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski džepni rječnik*. Zagreb : Školska knjiga.
- Marević, Jozo 1997. *Hrvatsko-latinski enciklopedijski rječnik*. I –II. Zagreb : Školska knjiga.
- Nishida, Yasuya. 1995. *Hrvatsko-japanski rječnik*, Sv. 1 (A–Lj). Tsuchiura : Y. Nishida.
- Nussdorfer, Angelo P. 2000. *Hrvatsko-švedski rječnik*. Zagreb : Sims.
- Profeta, Dušanka, Alen Novosad. 1999. *Hrvatsko-češki rječnik*. Zagreb : Informator.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880–1976. Sv. 1–97. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*. 1967. Sv. 1–2–, Zagreb : Matica hrvatska, Novi Sad : Matica srpska.
- Takač, Ferdinand. 1999. *Hrvatsko-slovački rječnik*. Zagreb : Školska knjiga.

The references in Croatian bilingual dictionaries

Summary

The paper concentrates on the fundamental problems of the theory and practice of the references in Croatian bilingual dictionaries (*v.*; *usp.*; *v. i*; *usp. i*; *v. t.*; *vd*; *gl.*; *sl.*; *slič.*; *; →; →¹; →², →³...). The author analyses a place and functions of the references in a structure of dictionary entries.

Ključne riječi: leksikografija, dvojezični rječnik, uputnice, hrvatski jezik
Key words: lexicography, bilingual dictionary, references, Croatian language